

У БИЦИ НА НЕРЕТВИ

(13. фебруар — 18. март 1943)

Од Дрежнице до Јабланице

Послије ослобођења Ракитног, Посушја и Имотског, 2. пролетерска дивизија је, у склопу замисли Врховног штаба о противофанзиви према Неретви и продору главне оперативне групе дивизије у источну Херцеговину, Санцак и Црну Гору, имала задатак да разбије непријатеља у долини ријеке Неретве на одсјеку Дрежница—Јабланица, да спријечи интервенцију с југа, првенствено од Мостара, и да у рејону Раме успостави везу с 3. ударном дивизијом. Друга дивизија је предузела наступање 14. фебруара.

У вријеме док су се снаге ГОГД приближавале Неретви, одбрану Мостара и долине Неретве између Мостара и Коњица и долине Раме и Прозора организовале су јединице талијанске дотвизије „Мурђе“ и домобрани. Поред тих снага, непријатељ је на аеродрому у Мостару располагао 39. и 69. бомбардерском ескадрилом, 120. извиђачком групом, бројним артиљеријским и тенковским снагама.

Комуникацију Мостар—Коњиц обезбјеђивао је 259. пјешадијски пук дивизије „Мурђе“ и нешто домобрана и жандара — са висова, из бункера, зграда од тврдог материјала и из жељезничких станица. Први батаљон 259. пука (без 1. чете), с артиљеријским и инжињеријским ојачањима, био је у Јабланици, а његови дијелови, с нешто домобрана и жандара, у остале гарнизончиће на Неретви између Јабланице и Дрежнице. Други батаљон тог пука био је распоређен од Раме до Прозора, а трећи од Острошца до Коњица. У Невесињу је био 260. пјешадијски пук дивизије „Мурђе“, с којим ће касније Талијани интервенисати у долини Неретве.¹

¹ Архив ВИИ, рег. бр. 2/1, к. 57 и рег. бр. 3/3, к. 96.

Према долини Неретве 2. дивизија је кренула тако што је 2. пролетерска бригада наступала у претходници, 2. далматинска у заштитници, а 4. пролетерска бригада у улози главнине дивизије.

Четврта пролетерска бригада прикупила се 13. фебруара у рејону Имотског и села Витине, одакле је 13/14. пошла правцем Имотски—Посушје—Ракитно, а одатле за претходником дивизије. Растојање од Имотског до Ракитног прешла је те ноћи. Покрет је наставила 14. фебруара, по врло тешком терену, покривеном расквашеним снијегом који је током зоме нападао на Чабуљи и Чврсници и превоју између њих и на појединим мјестима достигао висину и до 2 метра. Покрет се одвијао тако споро да је бригада до вечери једва стигла на катун Дералиште, највишу тачку на том путу (1400 метара надморске висине), од које се терен окомито спушта у долину Неретве.

С катуна Дералишта бригада је кренула стазом која води кроз Караманов кланац и Драгу. Ноћу 14/15. фебруара бригада је стигла до села Стрижева у долину Дрежанке, а 15. фебруара до Доње Дрежевице. За вријеме покрета по расквашеном снијегу, 14. фебруара, терети су се морали носити на рукама и вући санкама од приручног материјала. Један број коња и кабасте опреме остављен је на превоју између Чабуље и Чврснице. Покрет долином Дрежанке развијао се нешто лакше и брже, иако се ишло стрмом стазом.

Док се 4. бригада спуштала ка обали Неретве, претходница дивизије, 2 пролетерска бригада, напала је Дрежницу, талијанску утврду на ушћу Дрежанке у Неретву.

Ноћу између 15. и 16. фебруара српски пролетери су без отпора ушли у Дрежницу, али нијесу успјели да савладају непријатеља који је држао жељезничку станицу и косе јужно од Дрежнице. То је не само омело прелазак преко Неретве већ је и отежало 4. пролетерској да из долине Дрежанке продужи уз Неретву, према Јабланици. Штавише, са тих положаја непријатељ је задржао читаву дивизију и 16. фебруара више пута митраљирао и бомбардовао њену колону, нанијевши јој осјетне губитке.²

Док су се водиле борбе за Дрежницу, од Мостара се, лијевом обалом Неретве, у висини Дрежнице, појавила талијанска моторизована колона, јачине батаљона, с неколико тенкова, из састава 260. пјешадијског пука дивизије „Мур-

² Погинуо је, између осталих, и члан политодјела Марко Шофранец.

ђе". Она је упућена из Невесиња да појача гарнизоне у Прозору и Коњицу.³ Дијелом снага 2. пролетерска је наставила борбу за Дрежницу, а дијелом се оријентисала ка лијевој обали Неретве. Подржавана противтенковским оруђима 2. и 4. бригаде, напала је Талијане и спрјечила њихова челна и зачелна осигурања да продуже даље. Читава талијанска колоне била је заустављена. Пјешадија је морала напустити возила и прихватити борбу коју није очекивала.

Четврта бригада се пробила из тјеснаца Дрежанке и са 1. и 2. батаљоном напала непријатеља на косама изнад Дрежнице. Тиме је помогла 2. пролетерској бригади да пређе Неретву и да нападне непријатељеву колону која је лијевом обалом, друмом, журила из Мостара за Јабланицу. Послије подне 16. фебруара 1. и 2. батаљон 4. бригаде упутили су се уз Неретву, ка Грабовици. Њу су заузели на јуриш, као и висећи мост преко кога су 16/17. прешли на лијеву обалу. За то вријеме су 3. и 5. батаљон наступали десном обалом узводно. Чета пратећих оруђа и даље је дејствовала с ватрених положаја из рејона Дрежнице, у захвату комуникације Јасењани—Доња Грабовица.

Преко Неретве је прво прешао 1. батаљон, очистио Доњу Грабовицу и напао чело непријатељеве колоне која се била пробила на један до два километра јужно од Доње Грабовице. За њим је прешао 2. батаљон који се 17. и 18. фебруара задржао у рејону Доње и Горње Грабовице, дејствујући лијевом обалом и садејствујући 3. и 5. батаљону, који су наступили десном обалом ка жељезничкој станици Горње Грабовице и према Караули. За то вријеме је ослобођена Дрежница, послје чега је читава 2. пролетерска бригада напала фронтално непријатеља на лијевој обали Неретве и од Јасењака. У току 17. фебруара већи дио непријатељских снага је заробљен, а мањи број је успио да без возила побјегне за Јабланицу. Тада је 1. батаљон 4. бригаде упућен лијевом обалом узводно, ка Караули, са задатком да садејствује 3. и 5. батаљону. У Дрежници је заробљена чета 1. батаљона 259. пјешадијског пука, а на лијевој обали Неретве 1. батаљон 260. пука.⁴

³ 1. батаљон.

⁴ О томе се у извјештају талијанског 6. армијског корпуса каже: „Нешто сјеверније од Дрежнице, у долини Неретве, нападнут је од партизанских снага и опкољен 1. батаљон 260. пука. Од њега се у Мостар вратило неколико десетина, већим дијелом рањених: 284 војника, међу којима велики број рањених, с командантом батаљона сотоколонелом Францеском Мателом, заробљен је”.

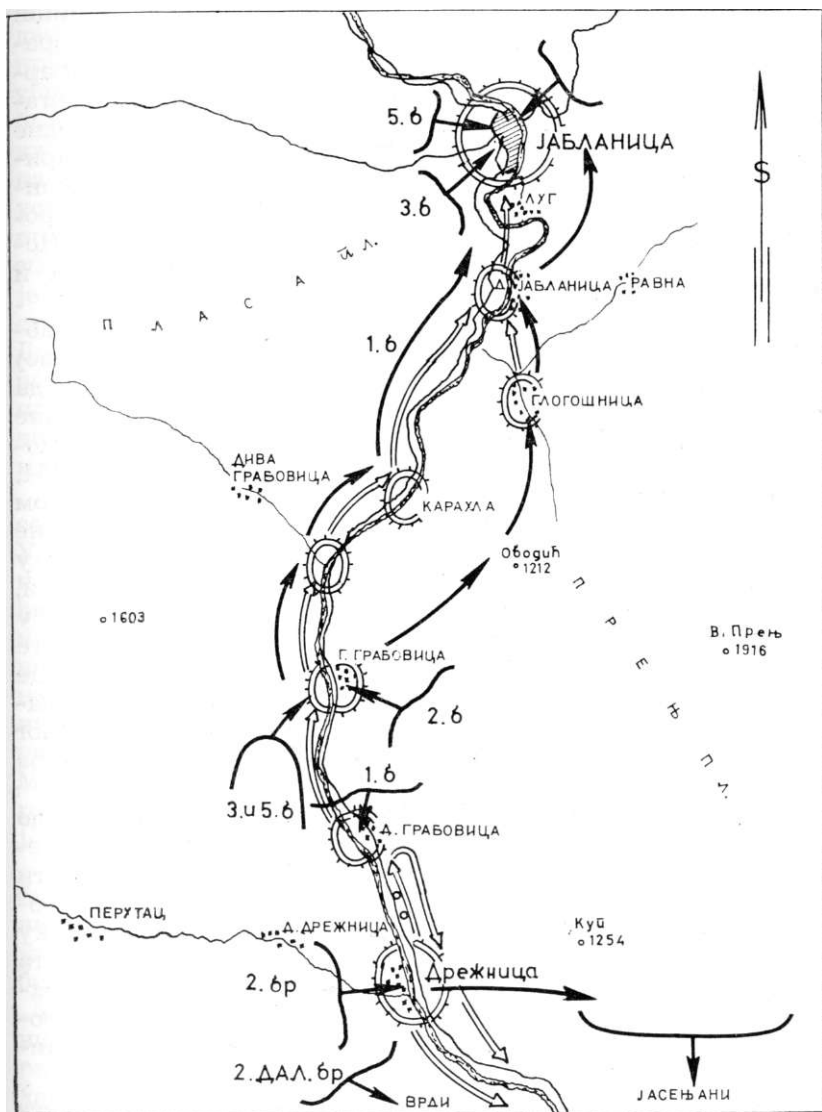
Послије ослобођења Дрежнице, преласка преко Неретве и ликвидације 1. батаљона 260. пука, 2. пролетерска и 2. далматинска бригада посјеле су положаје на линији Равни—Васин долац—Јастребинка (к. 928)—Голо брдо—Вранићко брдо (к. 1055), а 4. црногорска је наставила дејства узводно према Јабланици и Рами.

У захвату дејстава 4. пролетерске бригаде у долини Неретве, Талијани су пругу и друм обезбијеђивали посједањем појединих доминантних положаја и патролама. Најјаче су била брањена мјеста Доња и Горња Грабовица, Караула и Алексин Хан и жељезничке станице Прења, Доње Јабланице и Луга. У Јабланици је од раније био 1. батаљон 259. пјешадијског пука, без једне чете, с три митраљеска вода, батеријом топова 75 мм, водом топова 100 мм, водом минобацача 80 мм, дијеловима за обезбјеђење пруге, оклопним возом, водом оружника НДХ, и групом домобрана која се враћала са одсуства и ту се, у пролазу, затекла. У свему било је ту око 1.000 војника, добро наоружаних, с доста муниције и другог материјала.⁵

Пруга и друм којима су се батаљони запутили ка Јабланици воде узаним кањоном. Усјечени су у стијене и пролазе кроз бројне полугалерије, галерије и тунеле. Обје комуникације брањене су из бункера изграђених од тврдог материјала, којима је било веома тешко прићи. Посаде тих објеката биле су наоружане аутоматским оруђима. За њихову ликвидацију се морало прибијећи комбинованом дејству — бомбаша, противколонских оруђа и пушкомитраљеза. Узводно од Карауле, терен се, међутим, проширује, тако да већ код Јабланице пружа повољније услове за развијање јединица за борбу.

У борбама које су вођене 17. и 18. фебруара 4. пролетерска је ослободила Доњу и Горњу Грабовицу, Караулу и Алексин Хан, после чега је 1. батаљон повучен у резерву бригаде у рејон Горње Грабовице; 3. и 5. батаљон су продужили дејства десном обалом Неретве према Јабланици, а 2. батаљон је из Горње Грабовице упућен, преко Ободића и Рисовца, за село Глогочницу, да заузме жељезничке станице Прења, Доње Јабланице и Луга и да нападне Јабланицу са лијеве обале Неретве, преко моста. Посаде са жељезничких станица Прења, Доње Јабланице и Луга, као и оне на десној обали од Карауле узводно, одступиле су оклопним возом у Јабланицу прије доласка наших јединица.

5 Из извјештаја талијанског 6. армијског корпуса.

Бригада у борбама од Дрежнице до Јабланице, друга половина фебруара 1943.

Четврта бригада је 20. фебруара подишла Јабланици. Жељезнички мост и тунел, на лијевој обали Неретве, брањени су аутоматским оруђима из бункера изграђених од армираног бетона. И остали прилази Јабланици били су организовани за одбрану. Талијани су били посјели све погодне положаје, а зграде од тврдог материјала у самом мјесту припремали су за одбрану, нарочито жељезничку станицу, жан-дармеријску станицу, хотел „Јабланицу“ и стару аустроугарску касарну, у којима су биле главне њихове снаге. Поред тога, авијација је стално извиђала, митраљирала и бомбардовала долину Неретве.

Четврта бригада је посјела положаје за напад на Јабланицу 21. фебруара. Н-ен 2. батаљон, који је био на лијевој обали Неретве, сјеверозападно од Луга, имао је задатак да ликвидира посаду код тунела и на мосту, а потом да упадне у Јабланицу; 3. батаљон је нападао с јужне стране, од Побрежица, на десној обали; 5. батаљон, који је био на к. 454, лијево од 3. батаљона, имао је задатак да лијевим обухватом Јабланице избије на ушће Дољанке у Неретву и с те стране нападне варошицу на Неретви; 1. батаљон, који је био у покрету комуникацијом од Горње Грабовице ка Јабланици, био је у резерви бригаде; чета пратећих оруђа кретала се у борбеном поретку 3. и 5. батаљона, а бригадно превијалиште с 3. батаљоном. За вријеме припрема напада, штаб бригаде је по једном мјештанину упутио команданту одбране Јабланице ултиматум за предају гарнизона. Пошто до одређеног времена одговор није добијен, бригада је 21/22. фебруара пошла у напад.⁶

Други батаљон је на јуриш заузео тунел и мост и до зоре 22. фебруара продро у Јабланицу. Задржан је на неколико метара јужно од хотела „Јабланица“. Трећи и Пети батаљон су до тада сломили непријатељеву одбрану на својим правцима, продрли у Јабланицу и заузели жељезничку станицу и неколико зграда. Непријатељ је тако, до освета 22. фебруара сабијен у неколико зграда, оставши и без оклопног воза. Но Талијани су и даље пружали отпор, нарочито из хотела и старе касарне, које су пролетери блоки-

⁶ У ултиматуму је писало: „Италијани! Ваши гарнизони у долини Неретве и Раме су уништени. Велики број ваших војника нам се предао и тиме спасио своје животе. Ваш отпор је бесциљан, он може довести до непотребних жртава са ваше стране. Овим вас позивамо на предају. Гарантујемо вам живот и добар поступак свим официрима и војницима. У противном, бићете уништени. Чекамо на одговор...“ Ултиматум је потписао командант 4. пролетерске бригаде Радован Вукановић.

рали. Двадесет другог фебруара прво се приступило ликвидацији непријатеља у хотелу. На око 50 метара од хотела привучен је топ. Непосредним погоцима његова посада је убрзала предају Талијана. Они су послје подне истакли бијелу заставу. Тиме је борба за Јабланицу сведена на стару касарну, из које је пружан најјачи отпор. Она се налазила на платоу који доминира Јабланицом и пружала је добре услове за осматрање и одбрану. Други батаљон јој се ипак приближио са источне стране на 50—100 метара, али је, због запречне ватре, ту заустављен. Трећи батаљон, који је нападао с југозападне стране, приближавао се касарни стопу по стопу и притискао жилавог браниоца. Из долине Дољанке нападао је 5. батаљон, тако да је 22. фебруара послје подне касарна била опасана ватреним обручем. Чета пратећих оруђа посјела је ватрене положаје у рејону Јелачића, сјеверозападно од к. 458, са којих је непосредно гађала и пратила сваки погодак.

Но без обзира на запречну ватру и тежак прилаз касарни, батаљони су и 22/23. фебруара непрекидно нападали. Успјели су да неутралишу непријатељску артиљерију и минобацаче, чије су послуге одступиле у касарну, али се оруђима није могло прићи, јер су се налазила у кругу касарне на „ничијој земљи“. За све вријеме борбе авијација је стално дејствовала, али само по периферији Јабланице, тако да њено дејство није знатније утицало на исход боја. Борба је настављена и 23. фебруара. Тога дана су наши минобацачи погодили просторију касарне у којој је чувана муниција. Магацин је експлодирао. Касарна се запалила и почела да се руши. Избезумљени, њених 600 бранилаца предали су се до једног.

У борбама од Грабовице до Јабланице 4. бригада је заробила 270 непријатељских војника,⁷ у згради хотела „Јабланица“ 140 војника, 5 официра и 17 жандара, а у старој јабланичкој касарни 600 војника и официра, међу којима је био и командант 259. пешадијског пука талијанске дивизије „Мурђе“ пуковник Малтонио, један од Мусолинијевих вјерних официра, који је ратовао и у Шпанији, на страни генерала Франка. Међу погинулим Талијанима био је и командант одбране Јабланице потпуковник Пелерони.⁸

Од Грабовице до Јабланице заплијењене су велике количине ратног материјала — оружја, муниције, хране и дру-

⁷ Четврта пролетерска бригада 1942—1952, стр. 132.

⁸ Исто, стр. 133.

гог. Према подацима штаба талијанског 6. армијског корпуса, у Јабланици су њихови губици били око 750 мртвих, рањених и заробљених војника, а заплијењено им је 690 пушака, 39 пушкомитраљеза, 18 митраљеза, 8 топова, 4 тешка минобацача, 4 камиона, блиндирани воз, веће количине муниције, опреме и хране.⁹ Губици посаде и оружника НДХ и групе домобрана која се, враћајући се са одсуства, затекла у Јабланици износили су око 150 војника. Поручени су пруга и друм од Дрежнице до Јабланице и оштећени сви уређаји и објекти на прузи. У тим борбама 4. пролетерска бригада имала 32 погинула и 19 рањених бораца.¹⁰

Ради одржавања реда и сређивање плијена, у Јабланици су остављени 5. батаљон и интендантски органи бригаде, а остале јединице 4. пролетерске су 23/24. фебруара упућене према Коњопцу, у сусрет и у помоћ бригадама 3. дивизије, које су до тога времена биле ослободиле Раму, тзодужиле према Острошцу и припремале се за нов напад на Коњиц.

Борбе око Коњица

До 23. фебруара, тј. до почетка непријатељске операције „Вајс II“, 2. пролетерска и 3. ударна дивизија овлададе су долином Неретве и свим прелазима преко ње од Дрежнице до Коњица, а главнина 1. пролетерске бригаде посјела је Иван-седло. Тиме су били створени повољни услови за ослобођење Коњица, куда је требало да прођу, ка Калиновику, рањеници, који су тада били у покрету из Дувањског поља ка Прозору.

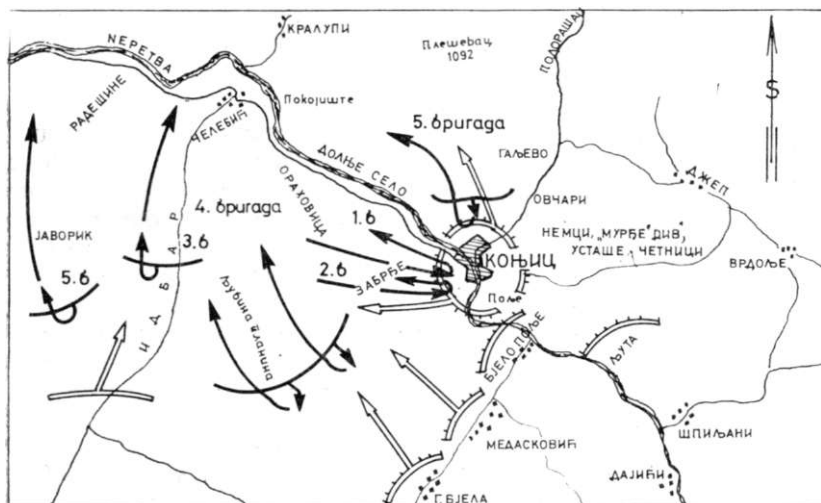
⁹ Гарнизон у Јабланици, тада су сачињавале ове јединице: 1/259. пука дивизије „Мурђе“, три вода митраљеза, повучена из Прења и Острошца, батерија топова 75 мм, вод топова 100 мм, вод минобацача 80 мм, дијелови за обезбјеђење пруге који су се повукли са оближњих станица, група војника која се враћала са одсуства и вод оружника НДХ — укупно 800—900 војника. Губици 750 војника, 690 пушака, 57 митраљеза и пушкомитраљеза, 8 топова, 4 минобацача, 4 камиона, блиндирани воз, веће количине муниције, опреме и хране. Подаци узети из прегледа талијанског 6. армијског корпуса.

¹⁰ Погинули су борци: Лазо Бабић, Петар Бајагић, Душан Беара, Милан Браћета, Саво Вуковић, Живко Гаговић, Илија Гашић, Милинко Гломазић, Мијајло Грујић, Мирко Денић, Јанко Иветић, Никола Марка Иветић, Симица Симе Иветић, Мирко Иџац, Марко Катић, Спасоје Кековић, Даница Лазаревић, Перо Маљковић, Нико Миковић, Васо Миларовић, Душан Митровић, Ђорђе Поповић, Младен Славица, Младен Ђурувија и Драган Шиник; десетари Љубо Вукосављевић, Милош Ловрен и Вукота Мијовић; водници Ђуро Ђуровић, Ђуро Медин и Радомир Чуровић и командир батерије Васо Поповић; дневник аутора.

Одстојање између Јабланице и Забрђа од 40 километара, 4 пролетерска је савладала у једном дану и пред мрак 24. фебруара стигла у подручје Забрђа. Тада је стављена под команду штаба 3. ударне дивизије. У склопу његовог плана за напад на Коњиц, гарнизон који су наше снаге већ два пута покушале да заузму, 1. и 2. батаљон и чета пратећих оруђа 4. пролетерске су добили задатак да нападају лијевом обалом Неретве и ослободе јужни дио града, а 3. батаљон да напада четнике на правцу Ибар—Борци и штите десни бок нападних колона на Коњиц и лијеви бок 2. пролетерске дивизије.

Напад на Коњиц почео је тачно у предвиђено вријеме. Гарнизон, у који су се, да би спријечили ГОГД да се приближи Мостару и Сарајеву и продре у источну Херцеговину, сјатили јаке њемачке, усташке, талијанске и четничке снаге, дао је јак отпор. У ноћи 24/25. фебруара вођене су борбе с несмањеном жестином. Пета пролетерска бригада је успјела да овлада Реповцем, али је ту заустављена. Тенковска чета, придата 3. дивизији, је на улазу у Коњиц наишла на запречну ватру и вратила се у полазне рејоне. Дотле су 1. и 2. батаљон 4. бригаде, уз подршку чете пратећих оруђа, овладали Забрђем, али нијесу успјели да помјере непријатеља са Помола, те су за њ водили борбу и 25. фебруара. Читавог тог дана веома активна непријатељска авијација бацала је и запаљиве бомбе које су изазивале пожаре кућа, стаја, сијена и шуме. За то вријеме су 10. херцеговачка и 3. батаљон 4. пролетерске водили борбу с четницима који су с истока наступали ка долини Неретве.

У нападу који је обновљен 25/26. фебруара 1. и 2. батаљон 4. бригаде, уз подршку чете пратећих оруђа и дивизијске артиљерије, са ватрених положаја из рејона Забрђа, успјели су да сломе упорну одбрану непријатеља и да овладају Помолом, да се убаце у јужни дио Коњица и да до зоре 26. фебруара избију до моста на Неретви. Веза с 5. пролетерском и 10. херцеговачком је прекинута, јер се те двије бригаде нијесу успјеле пробити у Коњиц. По уласку у варошицу 1. и 2. батаљон посјели су неколико зграда на обали Неретве и припремили се за борбу у окружењу, ријешени да истрају до краја. Водови и чете су на брзу руку посјели зграде и организовали одбрану. Борба је трајала читавог дана. Оба батаљона су се нашла у тешкој ситуацији, јер се на њих устремила читава непријатељска жива сила која се налазила у Коњицу, артиљерија, минобацачи и тенкови, а дејствовала

Бригада у борби за Коњиц, друга половина фебруара 1943.

је и авијација. Непријатељ је нападао објема обалама Неретве, од Реповца, од Горњег поља и Бијеле, тако рећи са свих страна. Тенкови су од зоре крстарили улицама и прострелјивали зграде из којих су се бранили батаљони. Ситуација је постајала све тежа, тим прије што у Коњицу није било ни једне стопе коју непријатељ није тукао са земље и из ваздуха. Батаљони су преживљавали тешке тренутке, нарочито када су се тенкови, подржани артиљеријом и авијацијом, приближили освојеним зградама на неколико метара и засипали их бензином и палили. Међутим, у натчовечанској борби борци 1. и 2. батаљона издржали су и у тој ситуацији.

Положај наших батаљона постао је још тежи када се 5. пролетерска бригада 26. фебруара повукла из Реповице, а уз то су 10. херцеговачка и 3. батаљон 4. бригаде све теже одолијевали притиску четника са истока. Четници су се толико приближили Коњицу да су угрозили леђа 1. и 2. батаљона. Због опште ситуације у којој је тад била ГОГД, Врховни штаб је наредио да се одустане од даљих борби за Коњиц. Након тога је штаб 3. дивизије наредио 1. и 2. батаљону 4. бригаде да се, 26/27. фебруара, преко Полома и Забрђа, извуку из Коњица за село Челебић.

С рањеницима из борби за Коњиц, оба су батаљона 27. фебруара стигла у Челебић. Дан касније читава се бригада

прикупила на просторији Острожац—Доброгошће—Крстац—Равно—Јабланица, одакле се сјутрадан пребацила у долину Раме.

У борбама за Коњиц од 24. до 27. фебруара Талијани су имали 52 војника избачена из строја, Нијемци 7 мртвих, а усташе 44 мртва и 144 рањена. О четничким губицима нема података.¹¹ У тим борбама из 1. и 2. батаљона 4. бригаде избачено је из строја око 50 бораца, од којих је већи број рањен авио-бомбама.¹²

*Противудар на правцу
Прозор—Горњи Вакуф—Бугојно*

Док су се водиле борбе за Коњиц и на међупростору Тарчин—Коњиц, Нијемци су на правцу Горњи Вакуф—Прозор, после увођења у борбу 717. дивизије, наставили на ступање, тежећи да што прије овладају превојем Макљеном, коме су придавали нарочити значај зато што доминира Прозорском котлином, Прозором и Шћитом, гдје су се прикупљали рањеници Централне болнице. На том правцу ситуација је била све тежа и до 1. марта непријатељ је овладао линијом Кобила—Пидриш—Црни врх—Вољевац—Сеферовићи. Међутим, и на осталим правцима на фронту ГОГД, непријатељ је био у офанзиви, тако да је положај наших снага бивао све тежи, нарочито рањеника.

У таквој ситуацији Врховни штаб је одлучио да с 1. и 2. пролетерском дивизијом, без 2. далматинске бригаде, са 7. банићском и 1. далматинском бригадом 3. ударне дивизије, хаубичким дивизионом и тенковском четом, изврши противудар на правцу Прозор—Горњи Вакуф—Бугојно, да разбије непријатеља, извуче и заштити рањенике, па да се затим читава група пребаци преко Неретве и наступа преко сјеверне Херцеговине на исток.

Четвртој пролетерској бригади, која се до 1. марта изјутра прикупила у долини Раме, наређено је да се хитно пре-

п Из извјештаја команданта 6. армијског корпуса, од марта 1943.

¹² Погинули су борци Дане Божић, Никола Гашић, Перо Денић, Никола Добрица, Лука Ђуран, Никола Илије Иветић, Симица Симе Николина Иветић, Илија Николе Иветић, Стево Иветић, Перо Јовановић, Милан Ковачевић, Стојан Љубоја, Мане Мандић, Војин Мирковић, Лука Ненадић, Јово Петричевић, Стево Рооић, Деса Секулић и Ђилица Црнчевић; десетари Бранко Мијовић и Марко Росић, и водници: Панто Пекић и политички комесар чете Драгица Клисић; дневник аутора.

баци према Горњем Вакуфу, одакле је непријатељ сваког часа могао угрозити наше рањенике. Ту се снабдјела муницијом и бомбама и припремила за извршење задатка који је по циљу и тежини надмашивао све дотадашње. Уочи самог покрета, 1. марта по подне, у свим јединицама су одржани кратки партијски и војнички састанци. На њима се говорило о једном једином задатку — о Титовом наређењу у коме се јасно каже да се рањеници морају спасти и да у извршавању тог задатка комунисти морају поднијети најтежи терет и жртве. О самом наређењу се није расправљало. Све комунисте, борце и старјешине обузела је јединствена мисао да спаси рањенике. У таквом расположењу бригада је извршила покрет долином Раме у поретку: штаб бригаде, 2, 3. и 1. батаљон, чета пратећих оруђа, позадинске јединице батаљона и бригаде, 5. батаљон. У Грачаници, послије повратка команданта бригаде из Врховног штаба и од Врховног команданта, све су јединице бригаде добиле конкретне задатке. Од Грачанице према Прозору покрет је убрзан. Дио јединица је превожен камионима, а дио је пјешачио, усиљеним маршем. Батаљонима су придати дијелови пратеће чете.

Док су наше јединице хитале према Горњем Вакуфу, непријатељ је с линије Црни врх—Пидриш—Кобилица, наступајући објема странама комуникације Горњи Вакуф—Прозор нападао положаје крајишких и банијских јединица, наносио им велике губитке и тежио да двоструким обухватом, преко Црног врха и Вилића гумна, овлада Макљеном. Задатак 4. пролетерске бригаде, која је маршевала на челу 2. пролетерске дивизије, био је да на сваки начин спријечи непријатеља да се преко Вилића гумна и Драшева пробије за Шћит, да га задржи и, у садејству с осталим снагама, разбије и одбаци у долину Врбаса. Будући да је и сваки секунд био пресудан, 2. батаљон је смјеста укрцан у камионе и пребачен у Прозор, одакле је усиљеним маршем пошао ка положајима, а камиони су се вратили по друге јединице 4. и 2. пролетерске бригаде. За вријеме покрета од Раме до Прозора колоне које су наступале мимоилазиле су се с колонама рањеника и болесника. То им је отежавало покрет, али су ти сусрети с рањеницима, топли и дирљиви, снажили наше борце и учвршћивали њихову одлучност да на сваки начин изврше постављени задатак. Рањеници су, уз огромне напоре, настојали да помогну борцима да што прије стигну на задатак, правили им пут, каза-

ли им по коју лијепо ријеч, зажељели им успјех, нудили их цмгаретама и другим што су имали.

Одмах по избијању испред Вилића гумна, 2. марта у 9 часова, 2. батаљон је ступио у борбу. Десно од њега била су два батаљона 3. крајишке бригаде, нападајући лијеви бок непријатеља који је наступио према Вилића гумну. Лијево, са падина Радуше, нападале су јединице 7. банијске дивизије.

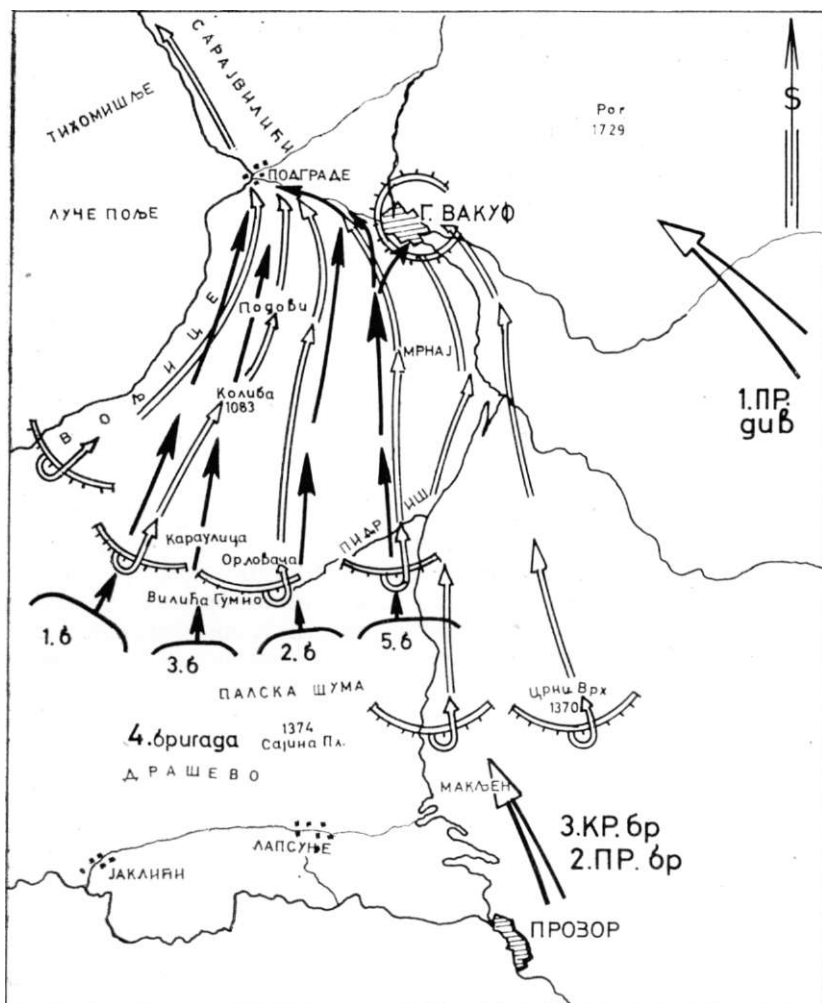
Други батаљон је у задњи час посјео Вилића гумно и на њему, испред непријатеља, поставио непремостиви живи ватрени зид. На тим положајима развила се жестока борба која је трајала све до 17 часова. То је била борба прса у преа, бајонетима, бомбама, јуришима, којих је тог дана било једанаест с једне и с друге стране. И поред великих губитака 2. батаљон је успио да задржи непријатеља, да га разбије и спасе рањенике.¹³

Одмах након пристизања у борбу је уведен и 3. батаљон, лијево од 2. батаљона, на правцу Караулице, а затим, лијево од 3-ег — 1-ви, па 5. батаљон. Они су 2. марта збацили непријатеља с Караулице и Кобилице, чему су знатно допринијела успјешна дејства 3. крајишке бригаде десно од 4. пролетерске. Другог и трећег марта 1. далматинска и 2. пролетерска бригада сломиле су напад непријатеља источно од друма Горњи Вакуф—Прозор и заузеле Црни врх. Тако су створени услови за противудар на правцу Прозор—Горњи Вакуф—Бугојно, у који су једновременно кренуле и успјешно га окончале 1. и 2. пролетерска и 7. банијска дивизија.

У том противудару 4. бригада је добила задатак да с Вилића гумна наступа правцем Караулица—Кобилица—Кути—Подови—Палач. Извршавању тог задатка приступила је у оваквом борбеном поретку: 1. батаљон у центру, 3-ћи на десном, а 5-ти на лиjevом крилу. Њихово дејство подржала је чета пратећих оруђа. Други батаљон се прикупио у рејону Вилића гумна, спреман да наступа позади батаљона прве линије. Десно од 4. пролетерске, правцем—Макљен—Горњи Вакуф, наступале су 3. крајишка и 2. пролетерска бригада, а лијево 7. банијска дивизија.

У зони дејстава 4. пролетерске непријатељ се упорно бранио, али је био приморан да се повлачи. До 4. марта бригада је у садејству са осталим бригадама 2. дивизије заузела све отпорне тачке око Горњег Вакуфа. За то вријеме је 1.

¹³ Зборник, том IV, књ. 11, док 15.

Бригада у борби на Вилића гумну и у противудару према Г. Вакуфу, почетком марта 1943.

дивизија избила сјеверно од града и посјела положаје на линији Грачаница—Бистрица, с које је затворила долину Врбаса. Дан касније наше су јединице ослободиле Горњи Вакуф и одбациле непријатеља према Бугојну.

Тиме је завршен противудар ГОГД, којим је спасено 3.000—4.000 рашеника. По наређењу Врховног штаба, 2. ди-

визија је 6. марта извучена из долине Врбаса. Четврта пролетерска се усиљеним маршем, камионима и пјешнице, пребацила у долину Неретве. Ноћу 6/7. марта стигла је у рејон Јабланице, одакле је ускоро прешла на лијеву обалу Неретве.

У борбама на Вилића гумну и у долини Врбаса бригада је имала 44 погинула и 30 рањених бораца.¹⁴ За то вријеме нанијела је непријатељу огромне губитке, од којих је на бојном пољу нашла 102 мртва њемачка војника, 2 митраљеза, 4 пушкомитраљеза, 2 аутоматске пушке, више од 100 пушака, веће количине минобацачке и пушчане муниције и другог материјала.¹⁵

Трећег марта 1943. године Врховни командант народно-ослободилачке војске и партизанских одреда Југославије друг Тито посебном наредбом је похвалио Четврту пролетерску црногорску бригаду. Ево те наредбе:

„2. марта једна њемачка фашистичка колона, са подлом намјером да се по сваку цијену пробије преко Вилића гумна према Шћиту и угрози наше рањене другове, била је у последњем моменту дочекана од јединица наше јуначке IV црногорске пролетерске бригаде. У једнодневnoj непрекидној и упорној борби II батљон ове бригаде, уз садејство јединица III крајишке ударне бригаде, успио је не само зауставити ову непријатељску колону него је и потпуно разбити.

Свјесни своје велике одговорности и љубави према нашим рањеним борцима, наши борци IV црногорске пролетерске бригаде својом крвљу и својим животима испунили су славно своју задаћу. За ово беспримјерно херојство бораца IV црногорске пролетерске бригаде, а

14 Четврта пролетерска бригада 1942—1952, прилози. Погинули су: борци Никола Беара, Славко Бошковић, Мујо Буљугић, Бранко Косте Бујачић, Бранко Вујашевић, Бранко Вукићевић, Михаило Грубор, Мијо Дидовић, Секула Жугић, Јовица Загорац, Душан Ињац, Митар Ињац, Никола Марка Иветић, Миле Јакшић, Војислав Јекнић, Роксанда Јововић Руса, Милован Коматина, Милан Митровић, Милан Пјевац, Јовица Росић, Марко Спајић, Ђуро Чонић и Ђука Чолић; десетари Марко Вушуровић, Дуња Ђокић, Мака Љубо Живковић, Јанко Јанковић, Комнен Јанковић, Никола Јовићевић, Блажо Мартиновић, Милош Николић, Марко Петричевић, Владо Радић, Шпиро Славица и Радомир Струњаш; водници Симо Баровић, Шћепан Ђуровић, Јово Звицер, Душан Кековић, Блажо Радовић, замјеник командира чете Илија Вујовић, замјеник политичког комесара чете Василије Вујановић; политички комесар чете Обрен Вујовић и командир чете Душан Стругар; дневник аутора.

¹⁵ Зборник, том IV, књ. 11, док. 15.

нарочито II батаљона, изражавам им своје признање и дубок-у захвалност. Нека овај херојски подвиг бораца IV црногорске пролетерске бригаде и јединица III крајишке ударне бригаде служи као пример свим борцима, командирима и политкомесарима наше Народноослободилачке војске.

У овим великим и судбоносним данима, када се острвљени непријатељи окомише на нас са свију страна са циљем да униште нашу легендарну Народноослободилачку војску, а у првом реду да угрозе наше рањене хероје, пред свим нашим борцима, командирима и политичким комесарима, поставља се као највећи, најсветији задатак бранити својом крвљу и животима рањене другове.

Изражавам своје признање и захвалност такође команданту II батаљона IV црногорске пролетерске бригаде другу СТРУГАРУ НИКУ, који је у овој тешкој и крвавој борби, као и у свим досадашњим бојевима, показао велику храброст, хладнокрвност и јунаштво.

Овај подвиг бораца IV црногорске пролетерске бригаде нека служи као примјер и путоказ у даљим нашим тешким и напорним борбама СВТАЈИ борцима, командирима и политкомесарима наше Народноослободилачке војске и партизанских одреда Југославије”,¹⁶

Прелаз преко реке Неретве

Одмах послје одбацивања у долину Врбаса, Врховни штаб је одлучио да пређе са снагама ГОГД у противофанзиву — да форсира Неретву, разбије четнике и продре на исток. С тим у вези одмах се приступило прегруписавању снага. Другу пролетерску дивизију ојачао је 1. пролетерском бригадом, хаубичким дивизионом и тенковском четом, и дао јој задатак да форсира Неретву у рејону Јабланице, разбије четнике, омогући форсирање и прелаз осталим дијеловима групе и да наступа правцем Борци—Борачко језеро—Главатичево—Калиновик.¹⁷

Пошто су 2. далматинска бригада, као претходница дивизије, и 2. пролетерска бригада савладале Неретву и обрачунале се с четницима, 4. бригада послје преласка Неретве (7. марта) и напорног марша уз врлети Прења, прешла је у претходницу дивизије и пред мрак 9. марта сукобила се

¹⁶ Исто, том II, књ. 8, стр. 244.

¹⁷ Исто, том IV, књ. 11, док. 43.

испред Горње Бијеле с Јевђевотћевим и Лукачевићевим четницима који су бранили Борачко језеро и излаз из долине Неретве. Након пристизања главнине бригаде четници су разбијени, па су одступили ка Борцима. Они су се после тога прикупили око Невесиња, Улога и Калиновика, одакле су упућивани на правце наступања снага ГОГД у намјери да их задрже, али у томе нијесу успјели.

Да би спрјечили продор ГОГД у своју окупациону зону, Талијани су покушали да затворе правац између Прења и Невесиња. Стога су једну колону упутили с југа, преко Прења, ка Горњој Бијелој, а другу ка Доњим Речицама. Међутим, 2. пролетерска дивизија је на вријеме осујетила намјере Талијана и 11. марта разбила њихове слуге четнике. Одмах потом, 11. марта, 4 бригада је из Горње Бијеле и Медасковића, као претходница дивизије, кренула правцем Борци—Борачко језеро, и на Борачко језеро стигла истог дана. Узмичући пред њом и осталим бригадама 2. дивизије, четници су се груписали у рејону Чичева, Главатичева и на Бандолу. На те просторије стизала је групација црногорских четника Баја Станишића. Намјера четничког вођства била је, да ту дочекају снаге ГОГД, да их задрже, а затим да их, у садејству с Талијанима и Нијемцима, униште у долини Неретве. Међутим, и тај четнички план је на вријеме осујећен.

До њихових положаја је у времену од 8. до 14. марта стигла 4. пролетерска бригада. Заједно с осталим бригадама 2. дивизије, она је разбила четнике на просторији Борци—Чичево—Главатичево и приморала их да се повуку на нове положаје: Честоборје—Сељани—Крушевљани—Заборани—Крстац—Квањ—Бандо—Грачаница—Липета. Напад 2. пролетерске дивизије на те четничке положаје услиједио је 17. марта у 1 час. Четврта пролетерска бригада наступала је у центру борбеног појаса дивизије, правцем Бискуп—Крстац—Равно брдо—Заборани—Ђевојачки кук—Иваново брдо—Бандо. Задатак њених батаљона био је да маневром преко Бандола разбије четничку резерву предвођену Бајом Станишићем и да садејствује бригадама које дејствују преко Липета и Квања. За вријеме наступања бригада је у рејону Крстаца наишла на јачи отпор. Сломилу га је тек после вишечасовне борбе, протјеравши четнике правцем Лука—Кљуни, ка Невесињском пољу. Четници су разбијени и на другим правцима, тако да су у нeredу одступали и испред осталих бригада 2. дивизије, које су их гониле лијево од 4.

пролетерске, правцем Сељани—Крушевљани, према планини Црној гори, Улогу и Калиновику, као и испред 3. ударне дивизије, која их је гонила, десно од 4. пролетерске бригаде, према Невесињском пољу. У тим, као и ранијим борбама, доста четника је заробљено, а многи су се и сами предали. Међу њима је било највише оних из ширег подручја Дурмитора који су били присилно мобилисани. Дио њих се добровољно јавио у наше јединице, а дио је пуштен кући. Пуштени сељаци су пружали велику помоћ нашој војсци ширећи праву истину о нашој снази и организованости и свесрдно се залажући међу својим мјештанима да нам, уколико стигнемо у њихове крајеве, пруже помоћ.

Послије разбијања четника на линији Честоборје—Сељани—Крушевљани—Заборани—Крстац—Квањ — Бандо — Грачаница—Липета, 4. бригада је придата 3. ударној дивизији. У њеном саставу дејствовала је до краја априла.

За вријеме борби у долини Неретве, Врбаса и на правцу Улога и Невесиња, 4. бригада се муницијом, храном, санитетским материјалом и осталим потребама снабдијевала прије свега из заплијењених резерви. Рад санитетске службе, и поред великог броја рањеника, захваљујући залагању санитетског особља и помоћи свих припадника бригаде, с успјехом се обављао. Рањеници су, иначе, за вријеме битке на Неретви нерадо напуштали јединице, свјесно се излажући и највећим напорима.

У борбама од 8. до 11. марта, на просторији Горња—Бижела—Борци—Борачко језеро, 4. пролетерска бригада убила је око 150 четника, ранила их велики број и 105 заробила. Сви заробљени четници су добровољно ступили у 4. пролетерску, изузев њих 14 са терена Фоче, који су по сопственој жељи ушли у састав 2. пролетерске бригаде.¹⁸ Од Борака до Невесињског поља, тј. од 11. до 17. марта, четници су имали знатно више губитака, али број тих губитака није познат, прије свега због тога што су се борбе изводиле углавном ноћу и брзо и што су четници неке погинуле склањали и носили са собом.¹⁹ У тим борбама 4. пролетерска бригада изгубила је око 30 бораца.²⁰

¹⁸ Исто, док. 66.

¹⁹ Исто док. 66.

²⁰ Четврта пролетерска бригада 1942—1952, прилози.

Погинули су: борци Нико Бикић, Лука Бркановић, Петар Браћић, Јосо Вуковић, Милка Шиме Вуковић, Мијо Добрица, Милица Добрковић, Божо Марјан и Милева Роловић; десетари Дамјан Видовић и Мате Зоре; водници Јеврем Дакић и Стево Санковић и управник болнице др Радоје Мијушковић; дневник аутора.